

Programos „**MKČ MENŲ MEDONEŠIS. RAGAUK IR AUK**“
edukacinio užsiėmimo „**PASAULIS PAGAL ČIURLIONIŲ**“
metodinė medžiaga parengta ir išleista įgyvendinant 2007-2013 m.
žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto "Mokymasis
visą gyvenimą" VP1-2.2-ŠMM-10-V priemonės "Neformaliojo švietimo
paslaugų plėtra" projektą "Muziejus - mokykla - moksleivis. Muziejų ir
bendrojo lavinimo mokyklų nacionalinis partnerystės tinklas" Europos
socialinio fondo ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis.

Parengė Gabrielė Mačienė

KAUNAS. 2012

Edukacinio užsiėmimo pavadinimas:	„Pasaulis pagal Čiurlionį“.
Dalyviai:	programa skirta 3 – 4 klasių moksleiviams.
Edukacinio užsiėmimo vieta:	M. K. Čiurlionio dailės galerijos ekspozicijų ir muzikos salės.

Edukacinio užsiėmimo pristatymas: Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875 m. rugsėjo mėn. 22 d. – 1911m. balandžio mėn. 10 d.) pasižymėjo ne vienu talentu, jo asmenybės universalumas suteikia jam įvairiausių vardus: kompozitoriaus, dailininko, fotografo, grafiko, rašytojo, chorvedžio, muzikos kritiko, pianisto ir vargonininko, pirmųjų lietuvių dailės parodų organizatoriaus ir t.t. M. K. Čiurlionio asmenybė svarbi ne tik Lietuvos, bet ir Europos menai. Jis gyveno ir kūrė XIX – XX amžių sandūroje, kai meno istorijoje gimė nauji stiliai, srovės, kilo įvairūs judėjimai, buvo atrasti nauji technikos ir mokslo pasiekimai. M. K. Čiurlionis savo gyvenimą skyrė menai, o darbuose gvildeno žmogaus egzistencijos problemas.

Tikslas

Ne tik suteikti mokiniams kuo daugiau informacijos, bet išjudinti jų vizualinį mąstymą. Tai saviraiškos ir savęs realizacijos mokymas. Kiekvienam, neatsižvelgiant į tai, kokio amžiaus jis būtų, ypač svarbu būti pastebėtam ir priimtam tokiu, koks jis yra. Mokykloje vaikas negali pilnai realizuoti šio svarbaus poreikio, ir tada prasideda visos bėdos: gerą valią pradeda slopinti abejonės, nusiminimas, nerimas, baimė arba kaltė. Labai svarbu, kad vaikas sugebėtų įsisavinti save dabarties momentu. Juk saviugdosa turinį sudaro, visų pirma, mokymasis įsisąmoninti ir išreikšti savo poreikius ir jausmus dabarties akimirka. Pagrindinė problema, kad daugelio vaikų dvasinė prigimtis yra užgniaužta, nes ji menkai ugdoma mokykloje. Todėl stengiamės įsiklausyti į vaikų komentarus, provokuoti klausimais, nes labai svarbu išmokyti vaiką žiūrėti ir išsakyti savo reakciją.

Dirbant su vaikais ekspozicijoje galima duoti užduotį skirtą vaizduotei ir kūrybiškumui lavinti – surasti M. K. Čiurlionio paveiksluose “paslėptus” simbolius arba jų reikšmes. M. K. Čiurlionio kūryba ypač dėkinga medžiaga vaikų vaizduotei ir kūrybiškumui lavinti, kadangi dauguma jo paveiksluose esančių motyvų yra daugiaprasmiai. Tai leidžia mokytis matyti daiktus ar reiškinius nevienpusiškai, netradiciškai, įžvelgiant ne tik akivaizdžias, bet ir “paslėptas” daiktų savybes. Šis gebėjimas mokykloje ugdomas bene menkiausiai, dažnai jam net trukdoma pasireikšti, nes iš vaikų

reikalaujama į klausimus atsakyti vienareikšmiškai. Taip vaikai mokomi būti “realistiški”, bet kartu žlugdomas jų kūrybiškumas. Jos metu siekiama kuo didesnio mokinių aktyvumo. Stebint paveikslus mokiniai daro savo interpretacijas. Vadovas užduoda klausimus, kurie padeda patiems mokiniams atskleisti M. K. Čiurlionio paveikslų daugiaprasmiškumą, skatina savarankiškai mąstyti ir paaiškinti vaizdines metaforas.

Atskirą ekspozicijos dalį sudaro paveiksliukai muzikiniais pavadinimais. M. K. Čiurlionis bandė sujungti dvi skirtingas meno šakas į vieną visumą. Sonata pristatoma kaip muzikos kūrinys, sudarytas iš keturių skirtingos nuotaikos ir tempo (arba greičio) dalių. M. K. Čiurlionio nutapytose sonatose yra ta pati sudėtis, jas dažniausiai sudaro keturi skirtingi paveiksliukai. Tuomet mokiniai pakviečiami patys nuspręsti, kuris paveikslas perteikia greitą, veržlią kūrinio nuotaiką (Allegro), kuris lėtą (Andante) ir t.t. Kiekviename paveiksle ieškoma vaizdiniais išreikštų melodijų, bandoma nuspėti jų skambesį.

Uždaviniai:

- Ugdyti moksleivių asmenybes, pristatant M. K. Čiurlionio gyvenimą ir jo meninį palikimą.
- Supažindinti dalyvius su XIX – XX a. sandūroje vyravusiomis meno srovėmis – simbolizmu, romantizmu, secesija, pateikiant M. K. Čiurlionį kaip vieną ryškiausių šių srovių atstovą.
- Pažinti dailės kūrinio kaip plastinio meno kalbą, skirti sudedamąsias dalis (pavadinimas, turinys, forma, išraiškos priemonės, „paslėptos“ reikšmės ir t.t.).
- Ugdyti meninį skonį, išmokti vertinti meno kūrinį, o ne teigti ar neigti (patinka – nepatinka).
- Mokėti paaiškinti dailininko paveiksluose pavaizduotas alegorines metaforas.
- Sugebėti apginti savo nuomonę, atsakant į edukatoriaus užduodamus klausimus. Drąsiai reikšti savo mintis.
- Išmokti greitai ir efektyviai dirbti mažose grupelėse neįprastoje aplinkoje (muziejaus ekspozicijų salėse).
- Lavinti vaiko emocinį intelektą.

Edukacinio užsiėmimo priemonės: Programoje naudojami minkšti spalvoti pieštukai, A4 formato lapai, planšetės, pastatomi molbertai, dalyvių vaizduotę žadinančios popierinės dėlionės su M. K. Čiurlionio paveikslų motyvais.

Edukacinio užsiėmimo eiga:

Trumpas M.K. Čiurlionio biografijos pristatymas. (Trukmė 10 minučių). Garsiausių muzikinių kūrinių: simfoninių poemų “Miške”, “Jūra” ištraukų klausymas. (Trukmė 10 minučių) – M. K. Čiurlionio dailės galerijos muzikos salėje.

Pažintis su M. K. Čiurlionio paveikslais – M. K. Čiurlionio dailės galerijos ekspozicijų salėse. (Trukmė 40 minučių).

Praktinė veikla: dalyviai pasirenka labiausiai jiems patikusį M. K. Čiurlionio kūrybos simbolį ir jį su spalvotais pieštukais piešia ekspozicijų salėse. (Trukmė 15 minučių). Trumpas visų dalyvių piešinių aptarimas ir 5 gražiausiųjų eksponavimas ant pastatomų molbertų greta M. K. Čiurlionio paveikslų. (Trukmė 15 minučių).

Edukacinio užsiėmimo pabaigoje edukatorius suskirsto dalyvius į 4 grupes ir išdalina kiekvienai grupei po dėlionę, kurioje pavaizduotas 1 M. K. Čiurlionio paveikslas. (Dėlionės atvaizduoja šiuos M. K. Čiurlionio paveikslus: “Diena” - I paveikslas iš ciklo “Para”, II paveikslą iš triptiko “REX”, III paveikslas iš triptiko “Pasaka”, “Finale” dalis iš “Jūros sonatas”). Visi grupelės dalyviai turi stengtis kuo greičiau surinkti dėlionę ir atkartoti girdėtą pasakojimą apie sudėlioto paveikslo simbolius ir reikšmę programos edukatoriui. Taip užtvirtinamos dalyvių žinios, įgytos edukacinio užsiėmimo metu. (Trukmė 25 – 30 minučių).

M. K. ČIURLIONIO BIOGRAFIJA. MUZIKOS KŪRINIŲ PRISTATYMAS

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875 – 1911) – vienas žymiausių kūrėjų ne tik Lietuvos, bet ir Europos meno istorijoje. Jis buvo ir kompozitorius, ir dailininkas, ir grafikas, ir literatas, ir pianistas, ir vargonininkas, ir chorvedys, ir pirmųjų lietuvių dailės parodų organizatorius, ir fotografas... Kadangi M. K. Čiurlionis buvo pats pirmasis profesionaliosios lietuvių muzikos atstovas, tai edukacinės programos dalyvių pažintis su šia unikalia asmenybe ir prasidės M. K. Čiurlionio dailės galerijos muzikos salėje. Dalyviai sužinos, kada ir kur gimė M. K. Čiurlionis, kur jis studijavo, kas buvo jo mokytojai, kokios svarbiausios jo gyvenimo vertybės ir siekiai, kuo jis skiriasi nuo savo

bendraamžių ir t.t., kad kūrybos temomis bei idėjomis M. K. Čiurlionis buvo ir tautiškas, ir kosmopolitiškas, jo tapyboje susiliejo XIX – XX a. sandūroje vyravusios meno srovės: simbolizmas, romantizmas, secesija, atsirado ir naujos meno krypties – abstrakcionizmo – užuomazgos. Svarbiausias M. K. Čiurlionio pasaulėžiūros formavimosi etapas – studijos Varšuvos ir Leipcigo konservatorijose, vėliau (1904) Varšuvos dailės mokykloje. Jis savarankiškai „studijavo gamtos mokslus, astronomiją, kosmogoniją, mineralogiją, istoriją, psichologiją, filosofiją...“.¹ Brolis Stasys dar mini matematiką, fiziką, chemiją, prancūzo astronomo Kamilio Flamarijono veikalus, rašytojų V. Hugo, F. Dostojevskio ir kitų kūrinius bei surinktas įdomias senų monetų ir mineralų kolekcijas.²

Čiurlionis neliko nuošalyje tokių XIX a. pab. – XX a. pr. populiarių reiškinių kaip hipnozė, spalvų girdėjimas, teosofija, domėjimasis Rytų kultūra, menu, įvairiais tikėjimais.

Dėmesys Rytų tikėjimams ir kultūrai buvo būdingas M. K. Čiurlionio laikmečiui. Varšuvos laikraščiai ir žurnalai mirgėjo nuo informacijos apie japonų, indų, Tolimųjų Rytų tautų papročius, tikėjimą, meną, prasidėjo japonų meno parodos. Visoje Europoje tai, kas rytietiška, tapo populiariu. Čiurlionio laiškuose randame svajonių apie išvykas į egzotiškas šalis: Indiją, Afriką, Egiptą.³ Kūryboje iš Rytų jis perėmė pačius meninio vaizdavimo principus, abstrakčiai suvoktas idėjas, o ne konkrečius kokius nors motyvus.

Čiurlionis buvo linkęs į sintetinį, todėl besidomėdamas įvairiausios srities dalykais, jis savo patyrimą bandė sujungti į visumą, perimdamas idėjas iš Šventojo Rašto, indų, egiptiečių mitų, teosofinių raštų, jungdamas juos su astronomijos ir kitų mokslų atradimais bei savo jautriais asmeniniais išgyvenimais.

Svarbu ir tai, kad menininkas įkvėpimo sėmėsi iš savo tėviškės gamtos. Dauguma jo muzikos kūrinių ir paveikslų remiasi gamtos elementais, iš jos atėjusiais motyvais.

Jo kūryba įvairių menų ir idėjų sintezės dėka iškelė daugybę klausimų meno istorikams, iki šiol besiginčijantiems, kokiam tikėjimui, kokiai filosofijai ar meno kryptčiai priskirtinas M. K. Čiurlionis.

Po trumpos M. K. Čiurlionio gyvenimo kelio apžvalgos edukacinės programos dalyviai pasiklausys pačių garsiausių muzikinių opusų – simfoninių poemų: „Miške“ ir „Jūra“- ištraukų, atliekamų Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro, vadovaujamo Juozo Domarko.

¹ Čiurlionytė, J. *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį.*, Vilnius, „Vaga“ 1973m. - p. 59

² Galaunė, P. *M. K. Čiurlionis.*, Kaunas, 1938m. - p. 12 – 13

³ Čiurlionytė – Karužienė, V. *M. K. Čiurlionis: Apie muziką ir dailę.*, Vilnius, „Valstybinė grožinės literatūros leidykla“, 1960m. - p. 173

PASAKOJIMAS APIE M. K. ČIURLIONIO PAVEIKSLUS

Marso pasaulis. Iš 10 paveikslų ciklo "Fantazijos" 1904/5

Veidai. Iš 10 paveikslų ciklo "Fantazijos" 1904/5

Ne visi šiam ciklui priklausę paveiksai yra išlikę iki šių dienų. Tai dailininko fantazijos, kuriose atsispindi visos tuomet jį dominusios mokslo, filosofijos, religijos sritys.

"Marso pasaulyje" matome dailininko domėjimąsi astronominiais dalykais, jo pamąstymus apie galimas gyvybės formas kitose planetose.

Daugiaprasmiškas yra paveikslas "Veidai". Ne iš pirmo žvilgsnio įžvelgiami du susiglaudę žmonių veidai duoda peno pamąstymui, kas jie galėtų būti, kodėl jie taip arti vienas kito ir ne iš karto matomi. Tai ir pabandydysime išsiaiškinti su edukacijos dalyviais.

Para. 4 paveikslų ciklas. 1904/5

Šiame cikle Čiurlionis bando apibendrinti gamtos gyvenimą per nuolat pasikartojančias ryto - dienos - vakaro - nakties būsenas. Tiesa, paveikslas "Rytas" yra neišlikęs. Gamta šiuose paveiksluose personifikuojama. Visuose paveiksluose pasikartoja plaštakos motyvas. Labai svarbų vaidmenį visuose paveiksluose turi debesys. Juose lyg atsikartoja žemėje vykstantis veiksmas, tik jau dieviškajame lygmenyje.

Užduotis: vaikai ieškos paveiksluose rankos motyvo, spalvos, ką jis galėtų reikšti, kodėl taip skiriasi dienos – vakaro – nakties spalvos, pasakos, kokį rytą ar vakarą jie mato gamtoje...

Rex. Triptikas. 1904/5

"Rex" (karalius, valdovas) - viena iš svarbiausių M.K.Čiurlionio kūrybos temų. Jau ankstyvojoje tapyboje dailininkas bandė spręsti pasaulio valdovo egzistavimo problemą.

Triptikas "Rex" yra vienas iš ankstyviausių šios temos variantų. Čiurlionis bando naujoviškus vaizdavimo principus - kinematografišką vaizdų priartėjimą - nutolimą, visur vaizduodamas tą patį momentą.

Dievybės stabo postamente išryškėja trijų hieroglifų įrašas. Savaiame aišku, tai užšifruota informacija, tačiau jos išaiškinti iki šiol nepavyksta. Yra žinoma, kad geriausiai tarpusavyje sutariantys broliai Mikalojus Konstantinas ir Povilas mėgo savo paslaptis šifruoti. Jie turėjo susikūrę slaptą

abėcėlę, kad niekas jų slapčiausių norų nesužinotų. Galima tik spėti, kad paveiksle yra užfiksuotas užrašas "Rex", bet 100 procentų patvirtinti to kol kas negalime.

Edukatorius paaiškins moksleiviams, kad čia susiduriame su labai apibendrintu Visatos valdovo įvaizdžiu, kurio neįmanoma priskirti kokiam nors vienam tikėjimui ar religijai. Aišku tik tai, kad M. K. Čiurlionį domina dvasinio pasaulio Visata, kur žmogaus likimą valdo dėsniai, rytiečių vadinami karmos dėsniais. Rex – tai tvarkos įsikūnijimas, tai dieviškosios darnos, besisukančios ratu, principas. Vaizdai – nerealūs, o fantastiški. Tai menininko regėjimai. Visose trijose dalyse matome vandenį, turbūt simbolizuojantį mitinį pasaulio vandenyną. Prieš mus sakralinė forma, jungianti įvairias mitologijas (vaikams bus paaiškinta, kad vanduo čia turi energijos, gyvybės prasmę).

Tiesa. 1905

M.K.Čiurlionis visą laiką domėjosi naujausiomis psichologinėmis, filosofinėmis teorijomis. Lankėsi filosofinėse ir psichologinėse diskusijose Varšuvoje. Dailininkas bandė plastine kalba - išreikšti abstrakčias sąvokas. "Tiesa", "Bičiulystė", "Mintis", "Liūdesys", "Tyla" - visa tai paveikslų pavadinimai. Šie nematerialūs dalykai, kiekvienam žinomi, tačiau gana sunkiai įsivaizduojami ir suvokiami.

Svarbiausias "Tiesoje" yra šviesos akcentas - deganti žvakė rankoje. Link jos skrendą angelėliai, apdega sparnus ir krinta žemyn. Tai lyg viską išgryninančios, apšviečiančios tiesos, žmogaus dvasios šviesos simbolis. Čiurlionio pasaulėjautoje šviesa turi išskirtinę vietą. Jo paveiksluose, laiškuose šis simbolis pasirodo itin dažnai.

Pasaulio sutvėrimas. 13 paveikslų ciklas. 1905/6

Viena iš Čiurlionio interesų sričių buvo kosmologija - jis domėjosi senovės Rytų religijomis - indų, egiptiečių, semitų ir kt., skaitė Bibliją. Tuo pat metu jis domėjosi ir mokslinėmis visatos sandaros, jos susikūrimo ir vystymosi teorijomis - tai P. Laplaso ir I. Kanto teorijos apie Žemės susidarymą. Apie šį savo ciklą Čiurlionis rašė: "turiu sumanymą jį tapyti visą gyvenimą, žinoma, kiek toliau turėsiu naujų minčių. Tai pasaulio sutvėrimas, tiktai ne mūsų pagal Bibliją, o kažkokio kitokio pasaulio - fantastinio."⁴

⁴ Čiurlionis, M. K. *Žodžio kūryba.*, Vilnius, „Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla“, 1997 m. – p.36, laiškas Povilui Čiurlioniui. Druskininkai, 1905 m. balandžio 28 (?) d.

M.K. Čiurlionio kūrybos raidoje šiam ciklui tenka išskirtinė vieta - tai brandžiojo etapo pradžia. Nuo šiol jis pamėgo temperos techniką, suteikiančią daugiau potėpio ir kolorito laisvės. Pradėjo nykti literatūrinis pasakojimas, tiesioginis simboliškumas, pereita prie abstraktesnės simbolikos.

"Pasaulio sutvėrimo" ištakos yra labai įvairios: kai kurie paveiksai siejasi su krikščioniškąja tvėrimo versija, kiti su jau minėtomis mokslinėmis kosmogonijos teorijomis, dar kiti vaizduoja jau susitvėrusios planetos tobulėjimą, susijusį su gyvybės evoliucijos žiniomis. Tačiau tuo pat metu nė viename paveiksle negalime rasti kokių nors tiesioginių šaltinių užuominų. Viskas yra susintetinta ir tampa dailininko fantazijos vaisiumi.

Svarbus yra cikliškumo aspektas - kiekvieno atskiro paveikslo prasmę atskleidžia ciklo visuma. Visi paveiksai yra susiję prasmės, kolorito, kompozicijos atžvilgiu.

Cikle galima išskirti dvi dalis - kosminę (Visatos kūrimosi) ir gyvybės atsiradimo bei vystymosi susikūrusioje planetoje.

Dieviškoji ranka ir tveriantys žodžiai "Stan się" ("Tebūnie") pirmajame "Pasaulio sutvėrimo" ciklo paveiksle atspindi įvairiems kosmogoniniams mitams (Biblijos, senovės Egipto ir kt.) būdingą tvėrimą žodžio pagalba. Jos savininkas galėtų būti ketvirtojo paveikslo karūnuota dievybė, sietina su lietuvių, senovės egiptiečių, Biblijos ir daugelio kitų kosmogoninių mitų minima virš pirmapradžio chaoso sklendančia Dievo dvasia.

Antrajame ciklo paveiksle skamba kosminė tema - tai lyg besiformuojančios naujos sistemos užuomazga. Dailininkas peržengia mitologinio tvėrimo įsivaizdavimo ribas ir remiasi XIX a. pab. - XX a. pr. mokslinėmis teorijomis apie pasaulio pradžia. Tuo metu populiaru buvo I. Kanto ir P. Laplaso teorija apie Saulės sistemos susidarymą iš kosminio ūko. Ja rėmėsi ir Čiurlionio pamėgtas astronomas K. Flamarijonas. Todėl galima daryti prielaidą, kad būtent moksliniai atradimai įtakojo šio paveikslo idėją.

Trečiasis paveikslas - tai iš to paties kosminio ūko susiformavusios ledinės planetos, jau įgijusios formą, bet dar be gyvybės.

Kosminio vyksmo dalį užbaigia penktasis paveikslas. Dailininkas lyg sugrįžta prie iš Biblijos tvėrimo ir viename paveiksle sujungia net dviejų dienų įvykius: dangaus ir vandenų atskyrimą ir dangaus šviesulių sukūrimą.

Šeštasis ciklo paveikslas pradeda gyvybės vystymosi sukurtoje planetoje dalį. Pagal Bibliją beveik visi likusieji paveiksai atitiktų tą tvėrimo dieną, kai Dievas sukūrė augmeniją! Tačiau būtent

antrojoje ciklo dalyje atsiskleidžia dailininko ketinimas kurti fantastišką pasaulį, nors kartu išryškėja ir akivaizdus rėmimasis mokslinėmis evoliucijos Žemėje teorijomis.

Šiuose paveiksluose matomas perėjimas nuo paprasčiausių vandens augmenijos formų (VI pav.), pačių pirmųjų sausumos augalų (VII pav.) iki tobulesnių formų augmenijos - lotosų (VIII pav.), kadaise gyvavusių milžiniškų miškų (IX, X pav.) bei povandeninio pasaulio harmonijos (XII pav.).

Paskutinis "Pasaulio sutvėrimo" paveikslas, vaizduojantis saulėlydį, - tai lyg Biblijoje minimų atskirų tvėrimo dienų pabaiga. Galbūt tai tik pirmojo tvėrimo etapo pabaiga, nes pats dailininkas ketino šį ciklą išplėsti iki 100 paveikslų.

Pasaulio sutvėrimo tema buvo aktuali įvairių laikotarpių menininkams: nuo italų Renesanso atstovo Mikelandželo iki mistinių vizijų poeto ir dailininko V. Beliko, XIX a. dailininkų iliustratorių G. Dorė ir E. Burn-Džonso bei Čiurlionio amžininkų O. Redono ir F. Kupkos.

Užduotis: vaikai žiūrėdami į paveikslus kuria savo pasaulio sukūrimo istoriją.

Miškas. 1907

"Štai viename paveiksle matome žvaigždėtą naktį. Šimtametės pušys išeina iš tankumynų, išdidžiai pakėlusios vainikuotas galvas, lyg išminčiai ar valdovai į seimą susirinkę svarbių reikalų aptarti, - tokie rimti ir galingi atrodo tie miško milžinai. Tik su žvaigždėmis pripratę kalbėtis, tik su viesulu kovoti. Viena pušis priešaky kitų išėjus, lyg vesdama paskui save visą eiseną, lyg, išėjus į aikštę, norėtų paskelbti negirdėtą tiesą. O kitos pušys stovi tarsi susimąščiusios ir klauso. <...> O tos kitos pušys, ar jos nepripildo nakties tamsos kažkokių žavingų harmonijų, supintų iš juodų šešėlių ir pilkšvai melsvų rūkų, apgaubtų žvaigždėtu dangaus skliautu?"⁵

Šis paveikslas glaudžiai siejasi su mitologija, kur dažnai miškas vaidina svarbų vaidmenį. Medžių siluetai pilni ekspresijos ir judesio. Kiekviena medžio viršūnė yra karūnuota - miško, gamtos, nakties valdovo ženklas. Tuo pačiu yra akivaizdu, kad tokį vaizdą dailininkas galėjo pamatyti savo gimtojoje Dzūkijoje ir suteikti jam simbolinę prasmę.

Bičiulystė. 1906/7

Paveikslas buvo nutapytas ir padovanotas Bronislavai Volmanienei, kaip bičiulystės ženklas, todėl pati idėja turi realias ištakas.

⁵ Čiurlionytė, J. *Atsiminimai apie M.K. Čiurlionį.*, Vilnius, „Vaga“, 1973m. - p. 84

Vėliau dailininkas šį įvaizdį prisimena laiške sužadėtinei S. Kymantaitei: "O ar atsimeni, kaip tiesei man šviesos kamuolį, kai dar nepažinojau Tavęs. (...) Kalbėk su manim dažnai, kaip kalbėjai tada, kai dar nepažinojau Tavęs, ir laikyk visada didžią šviesą savo delnuose."⁶

Bičiulystė - tai ta šviesa, kuria žmogus spinduliuoja ir kurią gali suteikti kitam žmogui, tuo praturtindamas jį ir praturtėdamas pats. Todėl šis jausmas toks brangus ir saugotinas.

Zodiakas. 12 paveikslų ciklas. 1906/7

Astronomija buvo viena iš mokslo sričių, kuria Čiurlionis nuolat domėjosi ir į kurią vis gilinosi. XIX - XX a. sandūroje ypač populiarūs buvo astronomo K. Flamarijono veikalai, skirti plačiajai publikai. Šio astronomo tyrinėjimai turėjo įtakos ir Čiurlionio pasaulėžiūros formavimuisi. Kelionių, iškylų metu dailininkas mėgo stebėti žvaigždėtą naktinį dangų: "Mėnulis nusileido, o visu ryškumu sužibėjo žvaigždės, stebuklingiausia dangaus dalis: Orijonas, Plejados, Sirijus, tai Kalifornija, anot Flamarijono. Prisiminė man kelias atgal iš tos mūsų iškylos: tuomet irgi buvo toks dangus, bet tasai bene bus dar gražesnis. Tokiais momentais gera užmiršti, iš kur ir kur eini, kuo esi vardu, ir žiūrėti naujagimio akimis.<...> Kad taip galima būtų gyventi su nuolat plačiai pravertomis akimis viskam, kas gražu, ir nepabusti, negrižti į save."⁷

"Zodiako" ciklo brandumas - taupi plastinė kalba, kompozicijų monumentalumas - daro jį etapiniu darbu. Pagrindinė ciklo idėja - ne tik ženklų pavaizdavimas, bet ir Saulės judėjimas dangaus skliautu, visa Zodiako juosta. "Meno priemonėmis Čiurlionis kalba apie viską. Šviesos ir tamsos kova jo Saulės kely - ne abstrakcija ir ne banali alegorija. Tai realus, kosmiškai suvokiamas dienos ir nakties svyravimas, gamtos pabudimas ir nykimas, didžiųjų Visatos vyksmų darna, konfliktai, šventės ir slėpiniai."⁸

Karalaičio kelionė. Triptikas. 1907

⁶ Čiurlionis, M. K. *Žodžio kūryba.*, Vilnius, „Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla“, 1997 m. - p.98, laiškas iš Sankt -Peterburgo, 1908 m. spalio 11 d.

⁷ Čiurlionis, M. K. *Žodžio kūryba.*, Vilnius, „Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla“, 1997 m. – p.54, laiškas B. Volman, 1906 m. rugsėjo 1 d. Praha

⁸ Landsbergis, V. *Čiurlionio dailė.*, Vilnius, „Vaga“, 1976m. - p. 177

Debesų karalystėje vyksta ir triptiko "Karalaičio kelionė" pasakojimas. Būtent romantiškieji debesys yra pagrindinis jo motyvas. Debesys čia ir baisūs, ir didingi, ir iškilmingi. Juose regime pasaką apie suaugusio karalaičio laimės ieškojimą.

Pirmasis paveikslas - tai palaiminimas prieš kelionę, centriniame paveiksle matome kovą su gigantiška sparnuota pabaisa, o trečiajame paveiksle herojus plaukia į pažadėtąją "užburtą" debesų pilį. Triptike randame visus svarbiausius pasakos elementus - kelionę, kovą ir atlyginimą narsiam nugalėtojui.

Užduotis: prisiminsime kitas pasakas, kuriose herojai už savo sunkias pastangas ir sąžiningai atliktą darbą gauna svarų apdovanojimą. ("Sigutė", "Žvejo trobelė", „Pelenė“ ir t.t.).

Pasaka. Triptikas. 1907

M.K. Čiurlionio kūryboje galima rasti nemažai iš pasakų atėjusių siužetų, simbolių, reiškinių. Jo pasakos nesusiję su koku nors konkrečiu šaltiniu, o tiesiog remiasi tradiciniais tautosakos dėsniais. Eksponuojant šį triptiką II Lietuvių dailės parodoje, Kaune, dailininkui ir archeologui Tadaui Daugirdui (1852 - 1919) teko susidurti su vienu tokiu kaimiečiu lankytoju, kuris jam bandant aiškinti Čiurlionio paveikslus, sustabdė mostu jau pradedantį kalbėti globėją. "Nereikia - aš čia pats suprantu! Čia pasaka. Matai, lipa žmonės į kalną stebuklo ieškoti, mano, kad ten stovi va šitokia karalaitė - ir katras bus stipriausias, gražiausias, mandriausias, tą ir pasiims. Užlipo - ir matai, karalaitės nėra, o sėdi toks vargšas plikas vaikelis - nutvers pienės pūką ir verks".

Taip papasakojo Tadas Daugirdas Konstantinui Čiurlioniui, ir dailininkas buvo sujaudintas iki ašarų, <...> sakydamas, kokia tai esanti laimė, kad jis nesuklydęs, kad jo menas randa tiesų kelią į lietuvių širdį, nes būtent iš Lietuvos jis kilęs."⁹

Kaip rašo G. Beresnevičius "Dausose" "kelį į Dievo kontroliuojamą pomirtinį pasaulį rodė paukščiai, skrendantys į dausas. Pasakoje "12 brolių juodvarniais lakstančių" minimas erelis – vienintelis žinantis kelią link kalno...

Erelis pasirodo ir bekopiant - jis prižiūri, kad mergaitė, lipanti į kalną, nenukristų ir neužsimuštų. Atkreipsime vaikų dėmesį, kad trečioje dalyje paukštis saugo karalaitę (valdovę). Reiškia, paukštis "Karalaitės kelionėje" gali būti vaiko sielos saugotoju. Todėl paveiksle viešpatauja ideali visatos ramybė.

⁹ Čiurlionytė – Karužienė, V. M. K. Čiurlionis: *Apie muziką ir dailę.*, Vilnius, „Valstybinė grožinės literatūros leidykla“, 1963m. - p. 324 - 325

Pirmajame paveiksle trijų fantastinių formų figūros, tarsi pasiruošusios pjūčiai subrendusių pienių, primena teisingumo dėsnį: "ką pasėsi, tą ir pjausi". Tai asocijuojasi su pasakojimu, kad žmogui gimus trys Laimos (trys pjovėjai) išpranašauja jo likimą.¹⁰

Antrajame dailininkas kūdikėlio vaizdu pabrėžia sielos trapumą, jaunumą.

Trečiasis paveikslas – skaidrus ir šviesus, paryškinantis karalaitės sielos tyrumą.

Ciklo širdimi yra centrinis paveikslas, kur virš žaidžiančio kūdikėlio plazdenantis milžiniškas paukštis primena mitą, kai erelis pagrobia vaiką ir stebuklingai išgelbsti, nes jis gali pernešti žmogų iš vieno pasaulio į kitą. Erelis simbolizuoja dangaus galią ir nemirtingumą.

Raigardas. Triptikas. 1907

"Laukas kaip didelis šilkinis kilimas su tamsiais ir šviesiais žaliais langeliais; per lauką juokingai vingiuoja kelias ir pranyksta kažkur grioviuose. < ... > Toli horizonte mėlynuoja miškas. Prisiartink priėjo, tai jis tau paslaptingu kuždesiu seną seną legendą apsakys arba raudą graudžiai pradės ošti."¹¹

"Raigardas" - vienintelis iš gamtos tapytas ir visiškai užbaigtas peizažas. Tai vientisa panoraminė kompozicija, "iš paukščio skrydžio" vaizduojanti Druskininkų apylinkėse esantį legendų apgaubtą Raigardo slėnį, kurį taip mėgo Čiurlionis. "Tai čia, anot žmonių pasakojimų, nugrimzdęs tas didysis miestas Raigardas - su fantastiškais bokštais, su skambančiais Velykų naktį varpais, su balto marmuro sienomis ir auksiniais stogais. Tai to vargšo paskendusio miesto gyventojų gerosios vėlės klaidžioja po raistus ir kaip žvaigždės danguje žiba vidurnaktį pelkėse. Tai iš to miesto piktosios vėlės išsina naktį pakelėse gąsdinti pravažiuojančių žmonių, visokių piktų išdaigų jiems krėsti. Tai čia tylią naktį girdimas širdį veriantis šauksmas: "Gelbėkit, gelbėkit, skęstu!" < ... > Tai čia mėnesienoje skamba nuostabi muzika, lyg iš po žemės sklindanti, tokia liūdna, bet kartu guodžianti, negirdėtų instrumentų garsais aidinti."¹²

Sonata Nr. 5 (Jūros sonata). 1908

"Galinga jūra. Didį, beribę, neišmatuota. Visas dangus apgaubia savo mėlyne tavo bangas, o tu, didybės pilna, alsuoji tyliai ir ramiai, nes žinai, kad nėra ribų tavo galiai, tavo didybei, tavo būtis

¹⁰ Beresnevičius, G. *Dausos*, Vilnius, 1990 m. - p.135

¹¹ Čiurlionis, M. K. *Žodžio kūryba*, Vilnius, „Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla“, 1997 m. – p.33

¹² Čiurlionytė, J. *Atsiminimai apie M. K.Čiurlionį*, Vilnius, „Vaga“, 1973m. - p. 77

begalinė. Didi, galinga, puiki jūra! Naktį į tave žiūri pusė pasaulio, tolimos saulės tavo gelmėse skandina savo mirkčiojantį, paslaptinę, miegūstą žvilgsnį, o tu, amžinoji milžinų karaliene, alsuoji ramiai ir tyliai, nes žinai, jog viena esi, ir niekas tau ne valdovas."¹³

"Jūros sonatoje" matome tris jūros būsenas. Tai linksmai bangelėmis žaidžianti jūra su daugybe spindinčių gintarų, žuvelių, su bangas atkartojančiomis aukštomis kopomis ir skrendančia virš jūros žuvėdra (Allegro); tai jūra nuščiuvusi prieš audrą, atskleidžianti savo gelmių paslaptis – nuskendusius, o gal tiesiog dugne įsikūrusius miestus, ranką, keliančią iš jūros gilumos laivelį (Andante): galiausiai – audringa jūra, blaškanti po savo platybes mažyčius jūrinius laivelius ir aukštoje bangoje užrašiusi M. K. Čiurlionio inicialus (Finale). Tai vienas iš nedaugelio tapytojo paveikslų, kur taip aiškiai išvelgiama jo monograma.

Užduotis: surasti M. K. Čiurlionio inicialus šioje sonatoje ir išmąstyti, kodėl jie nutapyti ant milžiniškos bangos, turinčios žmogaus pirštų siluetą.

Sonata Nr. 7 (Piramidžių sonata). 1909

Labai džiaugiamės galėdami pristatyti savo ekspozicijoje pilną šią sonatą. Tik 2008 m. pabaigoje į mūsų muziejų sugrįžo iš Hagos kolekcionieriaus P. Pustoškino namų šios sonatos "Andante" dalis. Taigi dabar galite išvysti pirminę originalią trijų dalių šios sonatos versiją.

Cikle akivaizdus akivaizdus poslinkis dekoratyvumo link. Tirštas, sodrus temperos sluoksnis čia derinamas su ažūrinėmis detalėmis, lengvais horizontaliais potėpiais.

„Allegro“ paveikslo struktūroje artimiausias planas – ramus nakties vaizdas su fantastiškais siluetais – atitinka ekspoziciją, toliau esantis su laiptuotu tiltu – perdirbimą, o viršutinis nuskaidrėjęs, tekančios saulės nušviestomis piramidėmis – reprizą.

„Andante“ paveikslo struktūra tarsi atkartoja „Allegro“ struktūrą. Tik objektai išdidinti.

O „Scherzo“ paveiksle panaudotas fugos principas.

Įdomu tai, kad autorius niekada gyvenime nebuvo Egipte, tačiau labai tiksliai pavaizdavo ten stovinčias piramides.

Pasaka (Karalių pasaka). 1909

¹³ Čiurlionis, M. K. *Žodžio kūryba*, Vilnius, „Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla“, 1997m. - p.83.

Karaliai laiko rankose spinduliuojančią kaimo sodybą. Slėpingas nakties gamtos vitalumas, kosminė žmonių gyvenimo begalybė, dabarties ir praeities sambūvis, tautosakinė epinė karalių bei pilių reikšmė, liaudies kultūros išaukštinimas.

Tautosakinis pasakiškasis lietuvių kultūros klodas sudarė svarbią jo pasaulėjautos dalį, buvo vienas iš jo meninę vaizduotę žadinusių veiksnių. Viename iš savo straipsnių apie lietuvių liaudies dailę Čiurlionis rašė: "...ji turi būti mūsų dailės pamatas, iš jos turi pakilti savotiškas lietuvių stilius, ji yra mūsų pasididžiavimas, nes tas gražumas, kurį turi savyj, yra grynas, savotiškas ir išimtinai lietuviškas."¹⁴

Tuo pačiu šis paveikslas tai ir savotiškai transformuota "šventosios šeimos" schema.

Užduotis: spėliosime, kokie čia pavaizduoti karaliai, kuo ši maža spinduliuojanti kaimo sodybėlė gali sudominti visą platų pasaulį...

Rex. 1909

Tai didžiausia Čiurlionio sukurta kompozicija, įkūnijanti vieną dažniausių temų dailininko kūryboje. Šiame paveiksle matome jau susiformavusią Visatos valdovo, visuotinės pasaulio dvasios sampratą. Dailininkas apjungia įvairių religijų Dievo sampratas, papildydamas jas savo fantazija.

Paveiksle "Rex" realizuojama idėja apie pasaulio sandarą iš keturių pagrindinių elementų - ugnies (aukuro liepsna), vandens (vandenynas), žemės ir oro. Paveikslo suskaidymas daugybe sferų primena K. Flamariono veikalų mintis apie daugybės pasaulių egzistavimą, kurie keliaujančioms sieloms padeda pažinti Visatos didybę. Kiekvienas šios kelionės etapas pakylėja jas į aukštesnį dvasinio tobulėjimo lygį.

Šiame paveiksle atsiranda kitur neakcentuojamas Valdovo bruožas - dualizmas. Čia matome virš viso pasaulio dominuojančius du valdovus - šviesų ir tamsų - tai Visatos centras, pasaulio ašis.

Būtent "Rex" paveiksle išryškėja Čiurlionio kaip tapytojo polinkis į sintetinimą: jis savo patyrimą, domėjimąsi įvairiausių sričių dalykais bando sujungti į visumą, perimdamas priimtinas idėjas iš Biblijos, indų, egiptiečių mitų, teosofinių raštų, jungdamas jas su astronomijos ir kitų mokslo sričių atradimais bei asmeniniais išgyvenimais.

¹⁴ Čiurlionytė - Karužienė, V. M. K. *Čiurlionis: Apie muziką ir dailę*, Vilnius, "Valstybinė grožinės literatūros leidykla", 1960m. - p. 279

PRAKTINĖ EDUKACIJOS VEIKLA

NUMATOMAS REZULTATAS

Gilesnis ir jautresnis požiūris į mus supantį pasaulį, dailininko gyvenimą ir kūrybą, meno procesus. Gebėjimas savarankiškai vertinti meno kūrinius, argumentuotai reikšti savo nuomonę bei interpretuoti, nupiešti tai, ką įsivaizdavo ekspozicijų salėse, bet taip, kad jų paveikslai turėtų keletą prasmų, pvz.: medis – žmogus, debesis – gyvūnas ir t.t.

PROGRAMOS ĮVERTINIMAS

Edukacijos pabaigoje moksleiviai parašo trumpus savo atsiliepimus apie edukaciją į atsiliepimų sąsiuvinį.

LITERATŪROS SĄRAŠAS, INTERNETINĖS NUORODOS, SPECIALISTŲ KONSULTACIJOS

1. Andriušytė – Žukienė, Rasa. *M. K. Čiurlionis: Tarp Simbolizmo ir Modernizmo.*, Vilnius, „Versus Aureus“, 2004m.
2. Beresnevičius, G. *Dausos.*, Vilnius, 1990m.
3. Čiurlionis, M. K. *Žodžio kūryba.*, Vilnius, “Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla”, 1997 m.
4. Čiurlionytė, Jadvyga. *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį.*, Vilnius, „Vaga“, 1973m.
5. Čiurlionytė–Karūžienė, Valerija. *M. K. Čiurlionis: Apie muziką ir dailę.*, Vilnius, „Valstybinė grožinės literatūros leidykla“, 1960m.
6. Galaunė, Paulius. *M. K. Čiurlionis.*, Kaunas, 1938m.
7. Landsbergis, Vytautas. *Čiurlionio dailė.*, Vilnius, „Vaga“, 1976m.
8. Landsbergis, Vytautas. *Visas Čiurlionis.*, Vilnius, „Versus Aureus“, 2008m.
9. M. K. Čiurlionis. Prieiga per internetą :www.ciurlionis.eu {Žiūrėta: 2011 m. spalio mėn. 20 d.}.
10. M. K. Čiurlionis. Prieiga per internetą : www.ciurlionis.lt {Žiūrėta: 2011 m. spalio mėn. 23 d.}.
11. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus M. K. Čiurlionio skyriaus gido Andriaus Čapliko konsultacija.
12. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus M. K. Čiurlionio skyriaus muziejininkės – menotyrininkės Ievos Vaičiaitytės konsultacija.
13. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus M. K. Čiurlionio skyriaus buvusios darbuotojos Mildos Mildažytės - Kulikauskienės konsultacija.
14. Rybakovaitė, S. *Neįprasti daiktai.* Metodinė medžiaga M. Žilinsko dailės galerijoje. 2011m.